

venska kronika XIX. oz. XX. stoletja ter še »vroča« Slovenška novejša zgodovina 1848–1992.

Vendarle pa zaokroženih pregledov, ki bi oris temeljnih značilnosti in najpomembnejših dogodanj teh med seboj tako usodno povezanih obdobj vključili v samostojno delo, ni ravno na pretek. Sploh še takih, kjer gre za poudarjeno narativno, poljudno, bralcu prijazno pisanje, ki pa vseeno ne odstopa od strokovnih meril in se ne izogiba relevantni znanstveni literaturi, iz katere črpa.

Zato je izid Preloma toliko pomembnejši. Z njim so dodaten »učbenik« dobili zahtevnejši srednješolci (in njihovi učitelji), študentje obvezno študijsko »skripto«, s katero se bodo odslej dosti lažje prebijali skozi ostala, specialnejša dela, vsi ostali, tako zgodovinarji kot ljubitelji zgodovine, pa tako rekoč neizogiben kos strokovne literature in obenem nadvse uporaben in koristen priročnik.

Tone Kregar

Podobe iz življenja v temi

Tone Kregar, Aleksander Žižek, Okupacija v 133 slikah, Celje 1941–1945, Muzej novejša zgodovina Celje, Celje 2006, 104 str.

Aprila leta 1941 je na Celje legla tema. Črna. Tako črna, kot je naslovnica kataloga, izdanega ob novi občasni razstavi Muzeja novejša zgodovina Celje (MNZC). Trajala je štiri leta in pregnati je niso mogle baklade "nadjudi", ki so jo pravzaprav prinesli. Šele ko so pregnali njih, teme majskega dneva leta 1945 ni bilo več. Ostale pa so slike.

Avtorja kataloga nam predstavljata izbor iz fotografskega materiala, nastalega v času nemške okupacije Celja. O motivih za njegov nastanek in naslovitev, kriterijih za izbor fotografij in o členitvi samega dela nam na kratko v uvodu spregovorita kar sama. Pomenil naj bi nadgraditev četrtega zvezka zbirke MNZC *Odsevi preteklosti*, ki je predstavil obdobje druge svetovne vojne in nemške okupacije, v njem pa je fotografija imela le stransko

vlogo. Zato so se v MNZC odločili za samostojno predstavitev fotografskega materiala iz tega obdobja. Predstavljene fotografije v glavnem še niso bile objavljene, spet pa večinoma predstavljajo vsakdanjik Celja v času okupacije. Nekatere (streljanje talcev v Starem piskru, ukradeni otroci pred okoliško osnovno šolo, posmehu izpostavljeni partizani na celjskih ulicah) pa so takšnega simbolnega pomena, da ne moremo oporekati njuni odločitvi za vključitev – kljub siceršnji usmeritvi kataloga in kljub njihovemu mnogokratnemu pojavljanju.

Večino uporabljenih fotografij hrani MNZC v zbirki fotografa Josipa Pelikana, nekaj pa tudi v zbirkah drugih avtorjev, zlasti še enega celjskega fotokronista, A. Perissicha. Manjši del jih izvira iz drugih institucij v Celju (Pokrajinskega muzeja Celje, Osrednje knjižnice Celje) in Muzeja novejša zgodovina Slovenije v Ljubljani.

Katalog je vsebinsko razdeljen na tri dele, naslovljene z zgovornimi citati iz opisovanega obdobja. Vsak ima kratek uvod in podpoglavja, kjer so z bolj ali manj obsežnimi komentarji predstavljene v tematske sklope povezane fotografije.

Prvi del (*"Spodnja Štajerska je spet svobodna"*) nam predstavi celjske Nemce pred vojno, postopno nacifikacijo njihovih združenj in "znanstveno" utemeljevanje nemškega značaja jugoslovanskega dela Štajerske, potek okupacije mesta in organizacijo nemške okupacijske uprave Celja. Sprehod skozi 21 fotografij tega dela se začne s sliko simbola celjskega nemštva, *Nemškega doma*. Njegov stolp še danes stoji, kljub temu da je oktobra leta 1945 Rudolf Stermecki predlagal, da ga porušijo. Tedaj je prevladal zmernejši predlagatelj, ki se je zavzel le za odstranitev "freske" na njem.¹

Osrednji del (*"Še nikoli nismo bili tako mladi, močni, verni in fanatični, kakor smo danes"*) tvori osem podpoglavij s 63 fotografijami. Že uvod nam nakaže usmeritev predstavljenih fotografij. Predstavitvi *Štajerske domovinske zveze* (ŠDZ) ter njene vpetosti in stalne prisotnosti na vseh področjih življenja Celjanov med vojno sledi opis tedanjega šolstva in gospodarstva. Slovensko mladino je okupator skušal prekvasiti z organizacijo *Nemška mladina*, katere športno dejavnost nam katalog

¹ *Nova pot*, 19. oktober 1945, str. 8, Ustanovni občni zbor tujsko-prometnega društva Celje.

široko predstavi. Pozornost otrokom in mladini je veljala od porodnišnice do zaključka šolanja. Prizori razigranih otrok na obrežju Savinje so bili idealno propagandno sredstvo. Enak namen so imela različna praznovanja; poudarjala naj bi tudi povezanost prebivalstva z nemško državo. Nacisti so bili mojstri množičnih zborovanj; spretno izkoriščanje vizualnih učinkov bogate krasitve prizorišč, nočnih baklad in množice uniform uzremo tudi na fotografijah v katalogu.

V skladu z usmeritvijo totalitarne nacistične miselnosti, da je naloga vsakogar prispevati v boju za zmago "nove domovine", so morali številni Slovenci obleči uniformo *vermanšafta*, a tudi ženske in mladino so na domači fronti vpregli v voz, ki je peljal domnevni svetli bodočnosti naproti. Na fotografijah vidimo prepotene vermane na tekmovaljih, ponosne na paradi in skrušene na pogrebu soborcev, pripadnike *Nemške mladine*, ki zbirajo smuči za vojake, in ženske pri pletenju za *Zimsko pomoč*. Mnogi so morali domovini služiti tudi daleč od doma. S fotografijami spremljamo skupine fantov in deklet pri odhajanju v *Državno delovno službo* in v nemško vojsko. Gospodarstvo je bilo tako kot vsa družba prepojeno z nacistično ideologijo. Večja podjetja so za ideološko vzgojo svojih delavcev morala imeti poverjenike. Kmetijstvo pa je kot temelj v boju za prehrano bilo v središču zanimanja nacistov že takoj po prihodu na oblast leta 1933.

Zaključni del ("*Na smrt obsojeni*") v sedmih podglavljih prinaša 49 fotografij. Kot je bilo že omenjeno, mimo nekaterih med njimi ne more nobeno delo, ki obravnava nacistično nasilje nad okupiranimi narodi. Z besedo in sliko pa so prikazane tudi druge oblike nasilja nad prebivalstvom: rušenje kulturnih spomenikov, pregon slovenščine iz javnega življenja, zaplembe, zapiranje in mučenje, odgon v taborišča ali v izgnanstvo. Del trpljenja, ki ga je prestalo Celje, so prinesla ameriška in britanska letala, vendar je tudi to bilo posledica nacistične zasedbe. Odporu okupatorju je namenjen predzadnji sklop fotografij, poslednjim dnevom vojne pa zadnji.

Avtorja, ki sta se z drugo svetovno vojno v svojih delih že večkrat ukvarjala, sta bila pri pripravi tokratnega kljub temu pred težko nalogo. Kako izbrati slike, ki največ povedo? Rezultat reševanja

njunih dilem, ki je pred nami, more (mora) zadovoljiti. Celje je dobilo še eno odlično predstavitev delčka svoje preteklosti. Prvič so se pred nami odprli prizori, za katere niti nismo pričakovali, da so še ohranjeni. A ne vidimo le naštetih dogodkov, zaradi katerih so fotografije pravzaprav nastale. V ozadju uzremo tudi podobo mesta, zamrznjeno v določenem času. Gre dice s tulipani pred železniško postajo, fasade hiš, napise na lokalih, tribune na Glaziji, opremo bolnišnice ali vrtca, podobo ulic, nosilce električnih napeljav ... Izpovedna moč podobe je tisočkrat večja kot moč besede.

Po upornem iskanju spodrsrljajev sem se slednjič moral zadovoljiti s klavnim rezultatom: izraz *izseljevanje* na str. 72 bi morebiti kazalo zamenjati z *izganjanjem*; slika na str. 101, podnaslovljena *Kopanje obrambnih jarkov, 1945*, je nastala prej. Na tistem mestu je v omenjenem letu že stalo protiletalsko zaklonišče.

Bojan Himmelreich

Janošikove »pustolovščine«

Jak Koprivc, *Generalov let. Spomini generala Ivana Dolničarja*, Modrijan, Ljubljana, 2005, 288 strani.

Ivan Dolničar je tisti mož, ki bo v zgodovini slovenskega partizanstva ter odporništva in uporništva nasploh, ostal zapisan kot človek, kateremu se je osebno predal sam Aleksander Löhr. Nemški general, vrhovni poveljnik jugovzhodne Evrope in skupine armad E, ki je še maja 1945 poveljeval skozi Slovenijo umikajočim kolonam polmilijonske množice do zob oboroženega vojaštva, je bil k sreči profesionalni soldat in legalist. Spoštoval je podpis nemške kapitulacije in je raje, kot da bi z lahkoto pregazil šibke slovenske partizanske enote, ki so mu stale na poti, poiskal stik z njihovim najbližjim poveljnikom. Naključje je hotelo, da se je ravno takrat, 9. maja 1945, v Zgornji Savinjski dolini, na čelu Šlandrove in Zidanškove brigade, nahajal Ivan Dolničar, partizanski podpolkovnik in komisar 14. divizije. Nasproti prekaljenega pruskega vojskovodje je stal komaj 24-letni mladenič